

Àfrica: l'alentiment de la democràcia

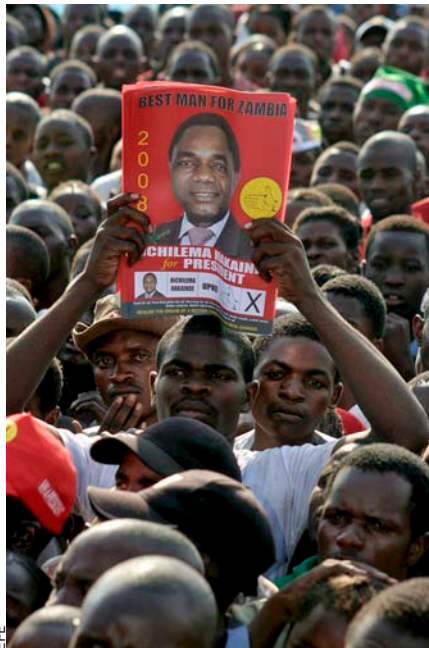
Creixen les amenaces als governs democràtics a l'Àfrica, però el temps i la demografia van en contra dels autòcrates. Passem revista a l'estat de la democràcia al continent més pobre del món.

© The Economist

Surt una música eixordadora d'uns altaveus col·locats al darrere d'un camió en un abocador d'una raconada de Lusaka, la capital de Zàmbia. Joves amb mocadors que els tapen la cara formen un cordó de seguretat. Uns nens s'enfilen a sobre d'un munt d'escombraries per tenir millors vistes. Una dona fa tragos d'una ampolla de rom local mentre balla provocativament en un escenari improvisat. Un home encorbatat puja a l'escenari i la música s'atura. "Zàmbia!", crida l'home. "Zàmbia!", rugeix la multitud.

Allò no és un festival de música. És un míting polític. Però, malgrat tot el color jovial de l'ocasió, la democràcia a Zàmbia no està bé. L'acte s'ha celebrat en un abocador pudent perquè el Govern no ha autoritzat Hakainde Hichilema, el principal candidat de l'oposició a la presidència, a fer servir cap altre espai públic de la zona. A Hichilema se li ha denegat reiteradament el permís per anar amb el seu helicòpter a fer campanya a altres llocs. El principal diari independent del país, *Post*, l'han tancat, presumiblement per qüestions d'impostos, després que informés sobre uns possibles plans de manipular les eleccions. Diversos mítings han acabat amb violència, i hi ha hagut com a mínim un mort.

Després de les eleccions, celebrades l'11 d'agost, el recompte de vots va durar quatre dies en comptes de dos, com és habitual. El tercer dia, el partit de Hichilema es va retirar del procés de verificació, lamentant que la comissió

A Zàmbia, Edgar Lungu ha estat reelegit president aquest estiu a pesar de les crítiques de l'oposició al procés de recompte. En la imatge, seguidors del líder opositor Hakainde Hichilema.

electoral estava confabulada amb el partit de l'actual president, Edgar Lungu, per promoure que el votessin. Al final, Lungu va ser reelegit per un petit marge, malgrat una economia desplomant-se i una taxa d'inflació del 20%.

Les tèrboles eleccions de Zàmbia són un fet especialment decebedor. El 1991 va ser el segon país del continent que va expulsar un president a través de les urnes, uns mesos després que Benín. També va fer fora per les urnes el partit que governava (el 2011), i així s'establí un patró saludable d'alternança que ara sembla amenaçat.

Una llavor que no acaba de germinar

Zàmbia és un exemple preocupant de com la democràcia, que semblava que finalment estava a punt de brotar al continent més pobre del món, encara malda per arrelar en moltes zones. Si ens ho mirem amb perspectiva històrica, els estàndards de govern de l'Àfrica són gairebé inimaginablement millors del que eren al final de la Guerra Freda. En aquell moment, si haguéssim llançat un dard al mapa, gairebé segur que hauria caigut en un Estat amb un sol partit, a un país amb una junta militar o directament en una dictadura.

Aleshores la llibertat econòmica també era molt més escassa: hi abundaven diverses formes de socialisme, des de Tanzània a Ghana i d'Etiòpia a Angola. El laboratori d'idees nord-americà Freedom House calcula que el 1988, just abans de la fi de la Guerra Freda, només 16 països de l'Àfrica subsahariana es podien classificar com a "lliures" o "parcialment lliures". D'aleshores ençà, l'organització estima que 29 dels 48 països de la regió es poden considerar "lliures" o "parcialment lliures".

Però, si ens fixem més detalladament en els últims anys, sembla que la imatge és barrejada. En alguns llocs es fan progressos. A Sud-àfrica, el Congrés Nacional Africà, que ha governat des del final de l'*apartheid*, ha perdut la majoria en diverses grans ciutats a les eleccions locals d'aquest mes. Tot i els esforços del president, Jacob Zuma, per buidar institucions com l'oficina del fiscal, la televisió nacional i l'agència anticorrupció, una premsa crítica, un sistema judicial independent i una oposició sorollosa mantenen el Govern alerta. A Nigèria, →

La lenta marxa de la llibertat

Àfrica subsahariana, 2015

dura fins al 1975, va deixar les seves colònies de Moçambic i Angola immerses en una guerra civil). Només cal recordar que Sir Abubakar Tafawa Balewa, el primer primer ministre de Nigèria, va acabar el seu discurs a la cerimònia d'independència del país amb les paraules "Que Déu salvi la reina".

Tanmateix, els primers dies de la independència la majoria de líders africans van imposar ràpidament el seu segell als fràgils Estats que havien heretat, van remodelar les institucions que sovint condemnaven tractant-les d'imposicions colonials. Noves idees com el "socialisme africà" es van escampar de pressa per la regió, juntament amb la idea d'una forma de democràcia específica de l'Àfrica. Líders com Julius Nyerere a Tanzània o Kwame Nkrumah a Ghana van marcar el camí assenyalant que els nous Estats havien de posar la unitat nacional per davant de la democràcia multipartidista, sovint imposant sistemes monopartidistes de govern que de seguida es van convertir en autocràcies intimidadores. En molts casos –en són exemples Ghana i Nigèria– la unitat suposadament va ser salvada per cops militars que s'organitzaven amb facilitat, ja que els exèrcits eren les úniques institucions fortes heretades de l'imperi.

Algunes juntes militars van retornar realment el poder als civils, però en molts casos van conduir a una dictadura de la mena que fos. Un exemple extrem va ser Mobutu Sese Seko al Congo (o al Zaire, tal com ell va reanomenar el país), el qual, després d'arribar al poder amb un cop militar, es va convertir en l'arquetip d'un dictador africà. Abans de retransmetre's les notícies davant la nació cada matí a la tele, emergia la seva cara d'entremig d'uns núvols, envoltada pel sol. Mobutu afirmava que l'absolutisme era autènticament africà. "Algú em pot dir que hagi vist mai un poble que tingui dos caps?", preguntava a qualsevol que qüestionés la seva autoritat.

Tanmateix, quan la competència entre superpotències es va acabar després de la caiguda de la Unió Soviètica el 1991, també van desaparèixer les ajudes militars i econòmiques sense restriccions que havien sostingut molts dictadors africans durant tant de temps. El fracàs del socialisme i dels Estats monopartidistes va quedar patent tant a Europa com a l'Àfrica. En algunes parts

→ el país més poblat de l'Àfrica, el partit que governa, corrupte i incompetent, va perdre les eleccions per primer cop des del final del govern militar, el 1999.

Ara bé, a la resta de llocs la democràcia sembla que es panseix. L'últim recompte de països lliures ha baixat d'un màxim de 34 deu anys enrere. Diversos països que, igual que Zàmbia, s'havien anat tornant més oberts i lliures sembla que han fet marxa enrere.

La democràcia no es construirà en un dia

Les amenaces més recents a la democràcia a l'Àfrica són diverses, però algunes

són familiars. S'hi han d'incloure els interessos a curt termini de països occidentals; la demanda de minerals i petroli; i la influència creixent de noves potències com la Xina. Com a teló de fons hi ha els problemes permanents –més grossos– de la pobresa i d'unes institucions febles.

El primer tast de democràcia de l'Àfrica moderna va arribar en forma de flamants parlaments concedits pels poders colonials sortints. Quan el Regne Unit i França van desmantellar els seus imperis, van deixar com a llegat vulgars còpies de les seves formes de govern (si bé Portugal, on hi va haver una dicta-

del continent –sobretot a la República Democràtica del Congo (RDC), que va rebre un nom nou el 1997– el resultat va ser la descomposició de l'Estat i l'inici d'una guerra civil. Però en molts indrets el resultat va ser la difusió de formes de govern noves i més obertes. La Costa d'Ivori va arribar a un sistema multipartidista el 1990, Benín i Zàmbia hi van arribar el 1991; després Kenya el 1992 i Tanzània el 1995. Ghana i Nigèria van retornar a governs civils amb eleccions multipartidistes el 1996 i el 1999 respectivament. Des del 1991 s'han desbancat governants al poder de manera pacífica mitjançant les urnes almenys en 36 ocasions. Als països àrabs la xifra és zero.

Aquests progressos han continuat en llocs com Nigèria i Ghana. En aquest darrer país se celebraran eleccions al desembre, que segur que estaran molt disputades. El 2011 a Libèria, Ellen Johnson Sirleaf, la primera presidenta del continent, va guanyar la reelecció en una votació que el Carter Center, d'Atlanta, va qualificar com "les eleccions amb un millor funcionament i les més creïbles de la història del país".

En altres llocs, però, la democràcia sembla que s'ha erosionat, gràcies en gran part a presidents que han canviat o s'han saltat la constitució per aferrar-se al poder. A Uganda, al Congo i Burundi, els presidents Museveni, Denis Sassou Nguesso i Pierre Nkurunziza han guanyat tots eleccions manipulades aquest darrer any després de superar els límits de legislatures que els obligaven a deixar el càrrec. En tots tres casos, l'oposició ha estat reprimida violentament.

Arriba l'hora dels dos mandats

El president de Ruanda, Paul Kagame, es presentarà per a una tercera legislatura el 2017 després que l'any passat canviés la constitució del país. A l'RDC, el president Joseph Kabila sembla disposat simplement a fer cas omís de la constitució que ell mateix va contribuir a elaborar el 2006. Se li acaba l'última legislatura al desembre, però no ha volgut convocar eleccions al·legant problemes logístics.

Els optimistes assenyalen que fa tres dècades gairebé cap país africà no tenia mandats limitats; des d'aleshores, unes 33 de les 48 noves constitucions aprovades a l'Àfrica l'hi han inclòs. La majoria d'africans diuen que els agrada la idea. L'empresa de demoscòpia Afrobarome-

ter va arribar a la conclusió que prop de tres quartes parts dels habitants de 34 països africans deien que els mandats presidencials s'haurien de limitar a dues legislatures.

En zones de l'est d'Àfrica el problema no és tant el control de la política per un sol home com el fet que sovint la política es mou segons les directrius tribals o està dominada per polítics poderosos que difuminen la divisió entre partit i Estat. A Etiòpia, per exemple, un Govern autoritari dominat pel grup ètnic dels tigrinya ha reduït l'oposició empronant molts membres opositors; a les eleccions de l'any passat el partit de govern va obtenir tots els escons al parlament. A Tanzània, on l'any passat es va escollir un nou president, John Magufuli, el seu Chama cha Mapinduzi (Partit de la Revolució), el que fa més temps que governa de l'Àfrica, en cap cas podia perdre. Quan la gent de l'illa de Zanzíbar van gosar votar un partit diferent, el resultat d'aquella zona va ser anul·lat immediatament.

A Kenya el president, Uhuru Kenyatta, i els seus aliats semblen decidits a qualsevol preu a guanyar novament les eleccions de l'any que ve. Si el resultat és ajustat o la gent creu que ha estat manipulat, hi ha el risc que la violència que va portar uns 1.300 morts el 2008 es repeteixi.

Al sud la imatge és variada. A Sud-àfrica la democràcia sembla que ha

arrelat; funciona força bé a Namíbia i Botswana, i més o menys a Malawi. Però a Zimbabwe i Moçambic amb les votacions no s'ha aconseguit fer fora dels règims més espectacularment corruptes, i Swazilàndia és governada per un monarca absolut.

Com és, doncs, la democràcia als heterogenis 48 països de l'Àfrica subsahariana recentment ha ensopegat? En alguns llocs mai no hi havia estat arrelada. Kagame, per exemple, en el fons sempre havia sigut un autòcrata, encara que arribés al poder amb un vot de confiança inicial. Amb Kabila, tot i la seva tèrbola elecció el 2006, la RDC no s'ha convertit mai en una democràcia de veritat.

I fins i tot on els Estats adopten formes exteriors de democràcia, celebrant eleccions regulars, pocs gaudeixen dels mecanismes que ofereixen unes institucions fortes i uns tribunals i una administració independents. Aquesta limitació és agreujada pel fet que en molts països africans la institució més forta és l'exèrcit.

Sí, general, vull dir, primer ministre

Nicholas Cheeseman, un professor de la Universitat d'Oxford, calcula que, dels 91 presidents i primers ministres que han estat en el càrrec al continent en règims civils des del 1989, un 45% o bé abans →

L'abril de 2010 es van celebrar les primeres eleccions democràtiques a Sudan. Un grup de dones voten en el camp de refugiats d'Al Salam, prop d'El Fasher.

Ellen Johson Sirleaf, primera presidenta del continent, va ser reelegida en unes eleccions que el Carter Center d'Atlanta va qualificar com les de "millor funcionament i més creïbles de la història del país". En la imatge de la esquerra, amb el president de Ruanda, Paul Kagame. El passat abril, Teodoro Obiang (en la foto de la dreta) va revalidar la presidència de Guinea Equatorial, que ostenta des de l'any 1979. Va obtenir el 98% dels vots.

→ havien servit en les forces armades o havien sigut guerrillers abans de ser polítics. Això inclou els quatre presidents de la regió dels Grans Llacs de l'entorn de l'est del Congo, com també el president de Nigèria, Muhammadu Buhari. Els cops d'estat són menys habituals avui dia; la Unió Africana, una organització sovint inútil, recentment s'hi ha mostrat fermament en contra.

Això es pot veure reforçat per un canvi en les prioritats dels governs occidentals: de promoure la democràcia a combatre la gihad. La contribució d'Uganda amb 6.000 soldats per reprimir al-Xabab, una organització gihadista de Somàlia, implica que els governs occidentals estan menys disposats a criticar Museveni. El mateix es pot aplicar al Govern d'Etiòpia, que també actua contra al-Xabab. Ha estat acusat per Human Rights Watch de matar més de 400 manifestants pacífics des del novembre passat.

Els autòcrates africans també s'han beneficiat de l'ascens de la Xina com a potència econòmica i política. El règim autoritari de José Eduardo Dos Santos a Angola, per exemple, ha recorregut al país asiàtic per obtenir capital quan no li han agradat condicions com ara fer més transparent el pressupost, que li imposaven organitzacions com l'FMI.

No obstant això, ni els diners xinesos ni l'apatia occidental expliquen per què la situació està empitjorant en països com Zàmbia, Tanzània o el Congo. Part de l'explicació cal trobar-la en la naturalesa limitada de la major part d'economies africanes. Moltes d'elles depenen de l'exportació d'una o, en el millor dels casos, d'unes quantes matèries primeres. En llocs com Angola, que depèn enormement del petroli, o Zàmbia, que depèn del coure, el camí més fàcil per aconseguir riquesa no és pas idear un nou producte o servei, sinó entrar en política i fer-se amic d'algú que s'hagi fet ric.

En contrapartida, es redistribueixen diners de dalt a baix a canvi de vots. En mítings polítics a tota la regió es paga a

gent per assistir als actes. El dia de les eleccions se'ls porta en autobús i se'ls reparteix menjar i samarretes.

Sir Paul Collier, un economista de la Universitat d'Oxford, creu que el tret definitori de la política en gran part del continent és que "el guanyador s'ho emporta tot"; i fa servir el poder estatal per intentar mantenir-lo. Sovint institucions com l'administració pública, les comissions electorals i els tribunals no són prou independents. Això crea un dinàmica viciosa, diu Sir Paul. En comptes de governar bé, els polítics prefereixen robar diners per subornar i tornar al poder fent trampa. Les diferències ideològiques i els debats sobre polítiques gairebé mai no apareixen en les campanyes electorals. En molts casos, els polítics recorren a l'apel·lació a lleialtats tribals, religioses o regionals.

A Kenya, on els cinc grups ètnics principals representen més de tres cinquenes parts de la població, en general els líders tribals fan campanya proclamant variants de la promesa que és "l'hora de menjar" del seu grup. Els polítics de dos grups ètnics –els kikuiu i els kalenjin, un grupat d'unes deu tribus petites unides per la llengua– són els que han participat més en el govern del país durant la major part dels 52 anys

des de la independència. Els polítics d'una altra gran tribu, els luo, han tendit a liderar l'oposició. La majoria d'eleccions kenyanes des del retorn a la democràcia multipartidista han estat tacades per nivells diversos de violència.

Al llarg del tauler africà, el concepte que "el guanyador s'ho emporta tot" és habitual a gairebé tot arreu, també a Sud-àfrica, que té l'economia més avançada i les institucions més fortes. Però el president Zuma va ser rotundament criticat fa uns anys perquè va dir: "Es tenen més drets si s'és una majoria; se'n tenen menys si s'és una minoria. Així és com funciona la democràcia". Aquesta tendència explica per què les eleccions a gran part de l'Àfrica acaben tan sovint en aldarulls i per què països relativament democràtics com Ghana o Kenya sembla que pateixin més a causa de la corrupció que alguns Estats autocràtics com Etiòpia o Ruanda.

Només és el començament

Tanmateix, els canvis constitucionals per descentralitzar el poder poden millorar una mica les coses. La constitució keniana, força recent, ha donat als grups marginals més veu sobre els seus assumptes. La democràcia es pot millorar fàcilment amb unes institucions més fortes i una

que en conjunt tenen més formació i són més rics que els de zones rurals, tenen més tendència a voler fer fora els polítics en el càrrec, aleshores la demografia està del costat de la democràcia.

La tecnologia també pot donar-hi un cop de mà. A Nigèria els votants joves amb *smartphones* van fer fotos del recompte als col·legis electorals i van penjar les imatges a les xarxes socials, fet que va desbaratar els intents del partit de govern de manipular la votació. A mesura que proliferen els telèfons intel·ligents i que més persones tenen accés a internet, els governs menys honestos poden ignorar menys els desitjos dels votants. I mentre l'Àfrica es torni més urbana i la seva classe mitjana vagi creixent, també augmentarà la demanda –alimentada per les xarxes socials– de democràcia. Si bé les onades prèvies de democratització a l'Àfrica van venir de fora, el pròxim tsunami democràtic els generaran els mateixos africans.

Traducció d'Arnau Figueras

administració menys polititzada, com també amb una societat civil activa i uns mitjans de comunicació lliures.

Hi ha una gran esperança en l'augment constant d'una classe mitjana formada i més benestant. A mesura que l'Àfrica, en general, s'enriqueix i la generació més jove dona l'esquena als suborns i a la corrupció d'abans, creixen les demandes d'una governació decent. Segons un estudi de Sir Paul Collier, les democràcies es tornen menys propenses a la violència i al clientelisme quan augmenten els ingressos. Tan bon punt el PIB per càpita supera aproximadament els 2.700 dòlars la democràcia generalment comença a fer els països més estables. Uns 12 països subsaharians han assolit aquest nivell. Tret dels corruptes Estats petrolers de Guinea Equatorial i el Gabon, aquests 12 són els països on la democràcia funciona més bé.

La urbanització també hauria de tenir un paper important en el foment d'una política oberta a la competència. A Uganda i Tanzània la política nacional encara està dominada per partits llargament acostumats a governar, però les principals ciutats de Kampala i Dar es Salaam són governades per alcaldes de partits de l'oposició. El mateix passa a Sud. Si és veritat que els votants urbans,

Valencians sense ADN
Relats dels orígens
Ferran Garcia-Oliver

314 edicions
PREMI OCTUBRE D'ASSAIG - JOAN FUSTER - 2015

VALENCIANS SENSE ADN
de FERRAN GARCIA-OLIVER
PREMI OCTUBRE D'ASSAIG 2015

NOVETATS 314
Edicions Tres i Quatre / València

Pots seguir-nos a
Facebook i Twitter
Visita la nostra botiga virtual
en www.tresiquatre.com